

TƏBİƏT və ELM

Beynəlxalq elmi jurnal

NATURE and SCIENCE

International scientific journal

aem.az

ISSN: 2707-1146
e-ISSN: 2709-4189

II TİBB ELMİNİN QAYNAQLARI TEZİSLƏR TOPLUSU

**II COLLECTION OF THESES ON
SOURCES OF MEDICAL SCIENCES**

TƏBİƏT və ELM

Beynəlxalq elmi jurnal

İmpakt Faktor: 2.101

II TİBB ELMİNİN QAYNAQLARI

Tezislər toplusu

DOI: <https://doi.org/10.36719/2024/II>

NATURE and SCIENCE

International scientific journal

Impact Factor: 2.101

II Collection of Theses on

SOURCES OF MEDICAL SCIENCES

Bakı – Bakı

2024

Beynəlxalq indekslər / International indices

Jurnal 04.07.2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmişdir. Reyestr № 4243

The journal is included in the register of Press editions of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan on 04.07.2019. Registration № 4243

Redaksiyanın ünvanı:
Az1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
6-cı mərtəbə

Editorial address:
Az1073, Bakı,
Mətbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publish House,
6-th floor

Tel.: +994 50 209 59 68
+994 55 209 59 68
+994 99 805 67 68
+994 12 510 63 99

e-mail:
tebib.tezis@aem.az

ISSN: 2707-1146
e-ISSN: 2709-4189
DOI: 10. 36719

Təsisçi və baş redaktor

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5274-0356

Founder and Editor-in-Chief

Researcher Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5274-0356

Redaktor

Assoc. Prof. Dr. Elza ORUCOVA, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan
elzaqudretqizi@gmail.com

Editor

Assoc. Prof. Dr. Elza ORUJOVA, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan
elzaqudretqizi@gmail.com

Redaktor köməkçiləri

Səliqə QAZI, AMEA Zoologiya İnstitutu / Azərbaycan
seliqeqazi08@gmail.com

Dissertant Səidə ƏHMƏDOVA, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
seide-86@mail.ru

Assistant editors

Saligə GAZI, ANAS Institute of Zoology / Azerbaijan
seliqegazi08@gmail.com

PhD student researcher, Saida AHMADOVA, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
seide-86@mail.ru

Dillər üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Şəhla ƏHMƏDOVA, Bakı Slavyan Universiteti / Azərbaycan

Language editors

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Shahla AHMADOVA, Baku Slavic University / Azerbaijan

Elmi sahələr üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Eldar QASIMOV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Nəsim NAMAZOV, V.Axundov adına Elmi-Tədqiqat Tibbi Profilaktika İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. Əli ZALOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Ramiz ƏHLİMANOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Editors in scientific fields

Prof. Dr. Eldar GASIMOV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Nəsim NAMAZOV, V.Akhundov Scientific-Research Institute of Medical Prophylaxis / Azerbaijan

Prof. Dr. Ali ZALOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ramiz AHLIMANOV, Baku State University / Azerbaijan

REDAKSİYA HEYƏTİ

Tibb və əczaçılıq elmləri

Prof. Dr. Eldar QARAYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Onur URAL, Selcuk Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. Akif BAĞIROV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Musa QƏNİYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Sudeyf İMAMVERDİYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Zöhrab QARAYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Sabir ETİBARLI, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Nikolay BRIKO, İ.M.Seçenov adına Birinci Moskva Dövlət Tibb Universiteti / Rusiya

Prof. Dr. Elçin AĞAYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Abuzər QAZIYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. David MENABDE, Kutaisi Dövlət Universiteti / Gürcüstan

Prof. Dr. İbadulla AĞAYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Lalə RÜSTƏMOVA, V.Axundov adına Elmi-Tədqiqat Tibbi Profilaktika İnstitutu / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Rafiq BAYRAMOV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Murad CƏLİLOV, Uludağ Universiteti / Türkiyə

Dr. Elçin HÜSEYN, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti / Azərbaycan

Dr. Xanzoda YULDAŞEVA, Tibb İşçilərinin Peşə Kvalifikasiyasının İnkişafı Mərkəzi / Özbəkistan

EDITORIAL BOARD

Medicine and pharmaceutical sciences

Prof. Dr. Eldar GARAYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Onur URAL, Seljuk University / Turkey

Prof. Dr. Akif BAGHIROV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Musa GANIYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Sudeyf IMAMVERDIYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Zohrab GARAYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Sabir ETIBARLI, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Nikolai BRIKO, First Moscow State Medical University named after I.M.Sechenov / Russia

Prof. Dr. Elchin AGHAYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Abuzar GAZIYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. David MENABDE, Kutaisi State University / Georgia

Prof. Dr. Ibadulla AGHAYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Lala RUSTAMOVA, V.Akhundov Scientific-Research Institute of Medical Prophylaxis / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Rafiq BAYRAMOV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Murad JALILOV, Uludag University / Turkey

Dr. Elchin HUSEYN, Azerbaijan State University of Oil and Industry / Azerbaijan

Dr. Khanzoda YULDASHEVA, Center for Professional Development of Medical Workers / Uzbekistan

Nərgiz Şükürova

V.Y.Axundov adına Elmi Tədqiqat Tibbi Profilaktika
İnstitutu
nargizshukurova05@gmail.com

Səbirə Qəhrəmanova

V.Y.Axundov adına Elmi Tədqiqat Tibbi Profilaktika
İnstitutu
sebinaqehremanova@gmail.com

Mətanət Rüstənova

V.Y.Axundov adına Elmi Tədqiqat Tibbi Profilaktika
İnstitutu
metanet.rustem1976@gmail.com

İradə Zərbəliyeva

V.Y.Axundov adına Elmi Tədqiqat Tibbi Profilaktika
İnstitutu
iradezerbelili@mail.com

SİTOMEQALOVİRUSA QARŞI VAKSİNASIYADA NANOZƏRRƏCİKLƏRİN TƏTBİQİ

Açar sözlər: *nanohissəciklər, TORCH infeksiyaları, sitomeqalovirus, vaksin*

Keywords: *nanoparticles, TORCH infections, cytomegalovirus, vaccine*

İnfeksiyon xəstəliklərin son onilliklər artması vaksin sənayesində yeni texnologiyaların tətbiqini və mövcud metodların təkmilləşdirilməsini şərtləndirmişdir. Yüksək yoluxucu qabiliyyətə malik patogenlərə qarşı peyvəndlərin hazırlanması onların epidemioloji problemə çevrilməsinin qarşısını almaq və bu xəstəliklərlə mübarizə aparmağın ən effektiv üsuludur. Tibbə məlum ən ölümcül xəstəliklərdən biri

olan su çiçəyi xəstəliyinə qarşı canlı vaksinin profilaktik tətbiqi nəticəsində müasir dövrümüzdə bu virusun törətdiyi ağırlaşmalar yox səviyyəsindədir (Breman, 2021:379-386).

Dünyada COVID-19 pandemiyasının başlanması ilə yeni nəsil peyvəndlərin inkişafına zərurət yaranmış, bu zaman nanotexnologiyalarla hazırlanmış peyvəndlər aktuallaşmışdır. Tam effektivliyə malik həqiqi vaksinlərin yaradılmasında əsas çətinliklərdən biri 5-7 ildən 15-25 ilə qədər vaxt tələb olunmasıdır. Hazırda ümumilikdə dünyada Covid-19-a qarşı tam virus, protein subvahidli, nuklein turşusu və viral vektor əsaslı 63 vaksin üzərində iş aparılır və onlar potensial olaraq koronavirusa qarşı tətbiq olunma imkanlarına malikdir (Li, 2022: 146).

Son illər tətbiqi geniş vüsət alan nanohissəciklər virus mənşəli xəstəliklərin, onkoloji xəstəliklərin diaqnostikası, qarşısının alınması və müalicəsi ilə bağlı qabaqcıl həllər təklif edir. Hazırda nanohissəciklər onkoloji praktikada geniş tətbiq edilməyə başlanılmışdır (Sharma, 2022: 188703).

Son illər TORCH (toxoplasmosis, rubella, cytomegalovirus, herpes and other agents) infeksiyalarının yayılmasının və fəsadlarının artması tədqiqatçıların bu viruslara qarşı nanohissəciklər tətbiqi ilə vaksin istehsalını yenidən aktuallaşdırmışdır. ÜST-nin məlumatlarına görə, müxtəlif ölkələrdə yenidoğulanlar arasında sitomeqalovirus (CMV) infeksiyasının rastgəlmə tezliyi 0,3-3,0% nisbətində tərəddüd edir, letallıq göstəriciləri isə 1000 hal üçün 19,9 təşkil edir. ABŞ-da hər il 6600 uşaqda, Yaponiyada isə 8000 yenidoğulanda anadangəlmə CMV infeksiyası aşkarlanmışdır. CMV digər virus infeksiyalarına nisbətən daha geniş yayılması ilə səciyyələnir. ÜST-nin verdiyi məlumatlara görə CMV infeksiyasına yoluxma halları Avropanın, Asiyanın, Amerikanın və Afrikanın müxtəlif ölkələrində 40-100%

arasında dəyişir. Uşaqlarda 13-90%, reproduktiv yaşda olan qadınların isə 70-90%-də bu virus infeksiyasına rast gəlinir (Zuhair 2019: e2034) (Nərimanova, 2022: 28s).

CMV-yə qarşı nanohissəciklər ilə hazırlanmış vaksinlərə misal olaraq hazırda üzərində tədqiqatlar gedən polimer daşıyıcılarla birləşmiş, mRNT əsaslı lipid nanohissəcikli vaksinləri göstərə bilərik. Bu vaksinlər üzərində aparılan eksperimental tədqiqatlar zamanı onların klassik vaksinlərdən fərqli olaraq immunizasiyasının daha davamlı olduğu və orqanizmdə neytrallaşdırıcı antikor titrləri yaratdığı sübut edilmişdir (John, 2018:1689-1699).

CMV-yə qarşı RNT əsaslı peyvənd üzərində tədqiqatlar aparılmış və araşdırılmışdır. Bu peyvəndlərin təkrar yoluxma zamanı daha effektiv olduğu aşkar olunmuşdur (Perotti, 2019:35). CMV-yə qarşı nanohissəciklər metodikası ilə hazırlanmış digər vaksin virusa bənzər nanohissəciklərdir (eVLPs). Bu vaksinin tərkibi CMV viruslarına bənzəyir, lakin viral genomu yoxdur. Bu tip peyvəndlər daha təhlükəsiz olmasına görə digərlərindən fərqlənir (Nooraei, 2021:59).

Rekombinant trimerik B qlikoproteinli, pentamer kompleksli, spesifik pentoprotein-65 kimi zülallarla yaradılmış nanovaksinlər CMV-yə qarşı peyvəndlərin inkişafında yeni perspektivli istiqamətlər açmaqdadır. Son tədqiqatlarda CMV peyvəndinin inkişafı üçün tətbiq olunan bir neçə fərqli vektordan istifadənin təhlükəsizlik və potensial təsir ediciliyi baxımından daha əlverişli olduğunu göstərir (Cui, 2019:2673-2683). Nanohissəciklərlə tətbiq edilən yeni vaksinlərin digər TORCH infeksiyalarına qarşı da yaradılacaq peyvəndlər üçün yeni istiqamətlər açacağı şübhə doğurmur. Bu istiqamətdə yeni metodikaların tətbiqinə ehtiyacın olması tibbi biotexnologlara və infeksiyonistlərə gələcəkdə bu istiqamətdə yeni üföqlər açmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Breman J.G. (2021). Smallpox. *J Infect Dis.* 224(12) Suppl 2): S379-386. doi: 10.1093/infdis/jiaa588.
2. Cui, X., Snapper, C.M.(2019). Development of novel vaccines against human cytomegalovirus. *Hum Vaccin Immunother.* Vol.15(11), pp.2673-2683. doi: 10.1080/21645515.2019.1593729.
3. John, S., Yuzhakov, O., Woods, A., Deterling, J., Hassett, K., Shaw, C.A., Ciaramella, G.(2018). Multi-antigenic human cytomegalovirus mRNA vaccines that elicit potent humoral and cell-mediated immunity. *Vaccine.* Vol.36(12), pp.1689-1699. doi: 10.1016/j.vaccine.2018.01.029.
4. Li, M., Wang, H., Tian, L., Pang, Z., Yang, Q., Huang, T., Fan, J., Song, L., Tong, Y., Fan, H.(2022). COVID-19 vaccine development: milestones, lessons and prospects. *Signal Transduct Target Ther.* Vol.7(1), Vol.146. doi: 10.1038/s41392-022-00996-y.
5. Nərimanova, G.V. “Hamiləliyin gedişini ağırlaşdıran TORCH infeksiyalar zamanı bəzi antimikrob peptidlərin və sitokinlərin tədqiqi” dissertasiya işinin avtoreferatı. 28 s.
6. Nooraei, S., Bahrulolum, H., Hoseini, Z.S., Katalani, C., Hajizade, A., Easton, A.J., Ahmadian, G. (2021). Virus-like particles: preparation, immunogenicity and their roles as nanovaccines and drug nanocarriers. *J Nanobiotechnology.* Vol.19(1), p.59. doi: 10.1186/s12951-021-00806-7.
7. Perotti, M., Perez, L. (2019). Virus-Like Particles and Nanoparticles for Vaccine Development against HCMV. *Viruses.* Vol.12(1), p.35. doi: 10.3390/v12010035.
8. Sharma, N., Bietar, K., Stochaj, U.(2022). Targeting nanoparticles to malignant tumors. *Biochim Biophys Acta Rev Cancer.* Vol.1877(3):188703. doi: 10.1016/j.bbcan.2022.188703.

9. Zuhair, M., Smit, G.S.A., Wallis, G., Jabbar, F., Smith, C., Devleesschauwer, B., Griffiths, P. (2019). Estimation of the worldwide seroprevalence of cytomegalovirus: A systematic review and meta-analysis. *Rev Med Virol.* Vol.29(3), p.2034. doi: 10.1002/rmv.2034.

Kamalə Həsənova
Azərbaycan Tibb Universitetinin
Tədris Cərrahiyyə Klinikasınının Mərkəzi Laboratoriyası
həsənova.kemale@internet.ru

COVID 19-a YOLUXMUŞ XƏSTƏLƏRDƏ HEMOSTAZ GÖSTƏRİCİLƏRİ

Açar sözlər: Covid-19, D-Dimer, Protrombin indeksi ,
Proqnoz, Ferritin

Keywords: Covid-19, D-Dimer, Prothrombin time,
Prognosis , Ferritin

Koronavirus Xəstəliyi (COVID-19) ciddi respirator xəstəlik ilə özünü göstərən, ağırlaşmalar zamanı ölümlə nəticələnə bilən bir infeksiyon xəstəlikdir. Yüksək yaş və əlavə xəstəliklərin mövcudluğu, risk faktorları olduğu artıq məlumdur. Bir çox qan dəyərlərinin təsirləndiyi COVID-19 da limfosit sayında azalma, LDH, C-reaktiv zülal (CRP), interleykin-6 (İL-6) və ferritinin qanda miqdarı artır . COVID-19-lu xəstələrdə, xüsusilə, limfopeniya, trombositopeniya, D-dimer, CRP və İL-6 yüksəkliyinin xəstəliyinin proqnozu ilə əlaqəsi olduğu bildirilmişdir.

Məqsəd. Bütün dünyada ciddi sağlamlıq problemlərinə səbəb olan Covid-19 pandemiyasında, xəstəliyin gedişatının və proqnozunun təyin edəcək parametrlərin bilinməsi, xəstəliyin patofiziologiyasının aydın olmasına səbəb olacaqdır. Tədqiqatda məqsəd koronavirus (COVID-19) xəstələrində hemostaz parametrlərinin, koronavirus xəstəliyinin gedişatını proqnozlaşdırılmasının mümkün olduğunu yoxlamaqdır. Tədqiqata Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında 01.04.2020 - 01.10.2020 tarxinədək COVID-19

diaqnozu ilə xəstəxanada müalicə alan 970 xəstənin qan nümunələri daxil edildi. Xəstələrdə protrombin indeksi və D-Dimer dəyərləri yoxlanıldı. Qan nümunələrinin analizi “Mərkəzi Laboratoriya”da icra olunmuş və nəticələr müqayisəli şəkildə dəyərləndirilmişdir.

Material və metodlar. Qan nümunələri, SYSMEX CA-600 və İMMULITE 2000 Xpi analizatorlarında yoxlanılmışdır.

Nəticə. Xəstələrin qanında Protrombin indeksi, D-Dimer və ferritin dəyərləri yoxlanıldı. Ümumilikdə 970 xəstə araşdırıldı. Onlardan 480 ündə D-dimer yüksək aşkar olundu. Həmin 970 xəstənin 155 ində protrombin indeksi yüksəlmişdir. 417 xəstədə isə qanda ferritin miqdarı yüksəlmişdir. Həmçinin D-Dimer 2000 ng/mL yüksək olan xəstələrin xəstəxanada yatış müddəti artmışdır. Covid 19 virusuna yoluxduqdan sonra, immun sistemi hüceyrələrin aktiv hala gəlir, sitokin fırtınasına səbəb olur və buna bağlı xəstənin vəziyyəti pisləşə bilər. Həmçinin ferritin miqdarı ilə sitokin miqdarı arasında da bir əlaqə vardır.

Hemostaz parametrlərdən sadəcə D-dimer >2000 ng/mL dən yüksəkliyi proqnoz olaraq mənfiyə işarə ola bilər. Protrombin indeksi (İNR) ilə xəstəliyin gedişatı arasında ciddi bir əlaqə görülmədi.

Ədəbiyyat

1. Hadid, T., Kafri, Z., Al-Katib, A. (2021). Coagulation and anticoagulation in COVID-19. *Blood Rev*, Vol.47,100761.
2. Shang, W., Dong, J., Ren, Y. (2020). The value of clinical parameters in predicting the severity of COVID-19. *J Med Virol*, Vol.92(10), pp.2188-92.

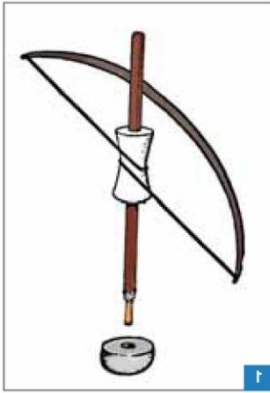
3. Mitra, S., Ling, R.R., Yang, I.X. (2021). Severe COVID-19 and coagulopathy: A systematic review and meta-analysis. *Ann Acad Med Singap*, Vol.50(4), pp. 325-35.
4. Gallo Marin B., Aghagoli, G., Lavine, K. (2021). Predictors of COVID-19 severity: A literature review. *Rev Med Virol*, Vol.31(1), pp.1-10.
5. Hariyanto, T.I., Japar, K.V., Kwenandar, F. (2021). Inflammatory and hematologic markers as predictors of severe outcomes in COVID-19 infection: A systematic review and meta-analysis. *Am J Emerg Med*. Vol.41, pp.110-9.

Azər Mehdiyev
Bakı, Azərbaycan
doktordentaz@gmail.com

ORAL İMPLANTALOGİYADA ÇƏTİNLİK TÖRƏDƏN AMİLLƏR

Açar sözlər: implant, dişlər, əməliyyat, maddə, mineral
Keyword: implant, teeth, operation, substance, mineral

Oral implantologiyanın elmi nöqteyi-nəzərdən kifayət qədər yaxın vaxtlarda inkişafına baxmayaraq, məlumdur ki, onun tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Arxeoloji tapıntılar bunun ən gözəl nümunəsidir. Kolumbiyadan əvvəlki dövrə aid dişlərdə daş inlaylar nümayiş etdirilirdi, hətta çatışmayan diş elementlərini əvəz etmək üçün istifadə olunurdu. Mayalıların “kosmetik” əməliyyatı yerinə yetirmək üçün matkaplardan (şək.1) istifadə etdikləri məlumdur. Canlılarda təbii dişlər və dişlərin forması bölgələrə və tayfalara görə dəyişirdi. Malvin E. Ring bildirir ki, onlar həm də qabaq dişlərin dodaq səthində və bəzən də ön azı dişlərində çox yaxşı oyulmuş daşları diqqətlə hazırlanmış boşluqlara yerləşdirməkdə mahir olublar (1). Sırf estetik məqsədə xidmət edən bu inleylər firuzəyi, kvars, serpantin və s.kimi müxtəlif rəngli dairəvi minerallardan hazırlanmışdır.(şək.2)

Şəkil 1.

Şəkil 2.

Müasir dövrdə də dişlərin müxtəlif üsullarla əməliyyatı gerçəkləşir. Dişlər zədələndikdən sonra insanlar müxtəlif yollarla onun bərpaşına çalışır. Tibb elmində dişlərin protezi fərqli yollarla tətbiq edilir. İmpalant üsulu isə son dövrün tələb olunan əməliyyatlarından biri sayılır. Lakin estetik olaraq daha gözəl görünmək istəyən xəstələr müxtəlif maneələrlə qarşılaşa bilər. Bəzi xəstəliklər və vücudun reaksiyası implant əməliyyatının reallaşmasına mane ola bilər. İlk olaraq qızlarda 16-18, oğlanlarda isə 17-19 yaşa qədər çənə quruluşunun formalaşması prosesini nəzərə alsaq, bu yaş kateqoriyası üçün implant əməliyyatı adətən məsləhət görülmür. İmplant əməliyyatının uğursuz olmasına səbəb olan digər faktorlar da mövcuddur. Onlardan biri də siqaret və tütün maddəsidir. Tərkibində nikotin, karbon monoksit və hidrogen siyanid olan bu maddələr qan dövranı prosesini ləngidir, çənə və dişləri zəngin qanla təmin edilə bilmir. Dişlərə zəif qulluq və gigiyenik qaydalara düzgün əməl etməmək implant əməliyyatında müəyyən uğursuzluqlara səbəb ola bilər. 85 yaşdan yuxarı olan xəstələrdə də implant əməliyyatı uğursuz ola bilər. Baxmayaraq ki, ağız boşluğunda maneə olmaması,

düz damaq əlverişli əməliyyata şərait yaradır, bu vəziyyət yaş artdıqca problemlərə də səbəb olur. Bəzi gənc xəstələrdə də müəyyən səbəblərdən sümük aşınması prosesi baş verə bilər. Yumşaq toxumaların burada təsiredici rolu var (2). Bu zaman Cone Beam CT skaner vasitəsilə sümük həcmi artırılır. Nəticədə implant əməliyyatının gerçəkləşməsi üçün qeyd olunan faktlar, müəyyən xroniki və sistem xəstəlikləri olan patsientlər nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. The History of implantology. Treatise of Implant Dentistry, NCBI Bookshelf (nih.gov), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>
2. <https://www.nature.com/articles/sj.bdj.2016.85>

Kəmalə Həsənova

Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə
Klinikasının Mərkəzi Laboratoriyası
həsənova.kemalə@internet.ru

Samirə Abbaszadə

Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə
Klinikasının Mərkəzi Laboratoriyası
samireabbaszade84@gmail.com

HEPATİT B POZİTİV XƏSTƏLƏRDƏ PROTOMBİN İNDEKSİNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: Hepatit B, protrombin indeksi, protrombin zamanı, proqnoz, qaraciyər

Keywords: Hepatitis B, protrombin index, protrombin time, prognosis, liver

Məqsəd. Serum hepatitis və ya uzun müddətli inkubasiya hepatiti kimi tanınan HBV həm kəskin, həm də xroniki infeksiyaya səbəb ola bilər və hepatit virusları arasında ən çox yayılındır. Hepatit qaraciyər toxumasında iltihabın olması ilə xarakterizə olunan qaraciyərin zədələnməsi deməkdir.

Hepatit B pozitiv olan xəstələrdə qanda protrombin indeksində, protrombin zamanında nəzərə çarpan dəyişiklik mövcuddur. Protrombin zamanının ölçülməsi xəstəliyin gedişatını izləmək və qanaxma riskini qiymətləndirmək üçün daha faydalıdır, diaqnoz üçün isə önəmli deyildir.

Material və metodlar. Qan nümunələri Roche Cobas e411 və Sysmex CA-660 analizatorlarında fotometrik metodlarla yoxlanılmışdır.

Nəticə. Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasının Mərkəzi Laboratoriyasına 01.01.2023 tarixindən

01.01.2024 tarixinədək 12313 xəstə Hepatit B analizini yoxlanması üçün müraciət etmişdir. Həmin xəstələrin 279-unda Hepatit B pozitivliyi aşkar olundu. Roche Cobas e411 cihazı vasitəsi ilə yoxlanılmış və Hepatit B pozitivliyi aşkar edilmiş xəstələrin qanında Sysmex CA 660 cihazı vasitəsilə koaulyasiya göstəriciləri analiz edildi. HepatitB pozitivliyi aşkar olunan xəstələrin 133-ündə protrombin indeksi, protrombin zamanı yoxlanıldı. Analizi aparılan 133 Hepatit B pozitiv xəstənin 35-ində protrombin indeksi, protrombin zamanı yüksəlmişdir.

Yekun. Qaraciyər xəstəliklərində protrombin zamanı, protrombin indeksi tez-tez artır, çünki ya qaraciyər kifayət qədər laxtalanma faktoru istehsal edə bilmir, ya da öd axınının pozulması bağırsaqlarda K vitaminin qeyri-adekvat sorulmasına səbəb olur. Protrombin zamanının əhəmiyyətli dərəcədə uzanması isə ciddi yayılmış qaraciyər xəstəliyini və pis proqnozunu göstərir.

Ədəbiyyat

1. Michael, L., Bishop, Edward, P., Fody Larry. E. Schoeff. 7-ci baskı. Klinik Biokimya, 740s.
2. Prof.Dr. Idris Mehmetoğlu. Klinik Biokimya, 505 s.

Aytən Mütəllimzadə
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
aytanmutallimzada@bsu.edu.az

BLOQERLİK FƏALİYYƏTİNİN PEŞƏ İDENTİKLİYİ KİMİ PSİXOLOJİ İZAHİ

***Açar sözlər:** sosial media, şəxsiyyət, virtual identifikasiya, virtual identiklik, peşə identikliyi, bloqer, bloqerlik fəaliyyəti*

***Keywords:** social media, identity, virtual identification, virtual identity, professional identity, blogger, blogging activity*

Müasir texnologiyaların inkişafı bloqerlik kimi bir peşənin yaranmasına təkan vermişdir. Bloqerlik demək olar ki, bütün dünyada peşəkar fəaliyyətə çevrilmişdir. Lakin bu, fəaliyyət peşə olaraq heç bir sənəddə rəsmi olaraq tanınmır. Postmodern cəmiyyətdə və unikal texnologiyalarda peşəkar fəaliyyətin yeni növləri daim ortaya çıxır. Bloqerlik də bu kimi peşəkar fəaliyyətlərdən biridir. Peşə fəaliyyəti xüsusi təlim və iş təcrübəsi nəticəsində əldə edilmiş xüsusi nəzəri bilik və praktiki bacarıqlar kompleksinə malik olan əmək fəaliyyətinin növüdür. Peşə fəaliyyəti ilk növbədə, nəticə əldə olunacaq hərəkətlər toplusudur. Bir qayda olaraq, peşə fəaliyyəti subyektdən onu həyata keçirmək üçün xüsusi biliklərə və praktiki bacarıqlara malik olmasını tələb edir. Ənənəvi olaraq, peşə fəaliyyətini həyata keçirmək hüququ təhsil haqqında sənədlə təsdiqlənir. Fərd üçün onun peşəsi əsas məşğuliyyətə, dolanışıq vasitəsinə çevrilir. Peşə haqqında rəsmi sənədin olması istisna olmaqla, bloqerlik peşəkar fəaliyyət kimi təsnif edilə bilər.

Bloqerlik tədricən fərdin daimi fəaliyyətinə çevrilir və ona gəlir gətirməyə başlayır. Üstəlik, belə bir bloqu saxlamaq yalnız müəyyən bilik və praktiki bacarıqlar olduqda mümkündür. Peşə sosial əhəmiyyətə malikdir, bu və ya digər şəkildə dəyəri olan müəyyən bir sosial məhsul yaradır. Bloqerlik fəaliyyət olaraq rəsmi sənədləşdirilməsə də, bu gün kifayət qədər sayda sosial media istifadəçisi bloqerlik ilə məşğul olur və bu fəaliyyətdən gəlir əldə edir. Əsasən də yeniyetmə və gənclər bloqerlər ilə daha rahat özlərini eyniləşdirə bilirlər. Belə ki, yaş qruplarının yaxın olması, texnoloji biliklərə sahib olmaq, qısa zamanda geniş izləyici kütləsi əldə etmək imkanı, bloqerlik fəaliyyətini daha əlçatan edir, bloqerlər ilə identifikasiya daha rahat olur. Digər nəsilərdən fərqli olaraq Z nəslə (internetin yerliləri) və alfa nəslə texnoloji yenilikləri daha sürətli mənimsəyir, virtual cəmiyyətə daha rahat daxil olub adaptasiya ola bilər. Xüsusilə də yeniyetmə və gənclərdə peşə identikliyinə formalaşmasına bloqerlər ilə identifikasiya əhəmiyyətli səviyyədə təsir etmiş olur.

Virtual mühitdə virtual identifikasiya, yeni medianın normaları və qaydalarını mənimsəmək virtual identikliyin formalaşmasına zəmin yaradır. Müasir dövrdə virtual identiklik yeni sosial mühitdə- sosial mediada virtual cəmiyyətə uyğunlaşma əsasında təzahür edir. Bloqerliyin sürətlə artması, yeni nəslin bloqerlik fəaliyyətinə marağı, bloqerlik fəaliyyətinə identifikasiyanın daha rahat olmasından irəli gəlir. Gənc nəsil sosial medianın normalarını, qaydalarını, istifadəsini bilir, virtual imici yaratmağı bacarır, informasiya və texnologiya sahəsində bilikləri də kifayət qədərdir, həmçinin texnoloji yeniliklər də əlçatandır (telefon, planşet, kompüter). Bu da bloqerlik fəaliyyətinə marağı daha da artırmış olur. Belə ki, hal-hazırda gənc nəsllə kiçik yaşlarından bəri bildiyi işi görmək

daha maraqlı gəlir. Bacarıqlarını bloqlarında təqdim edirlər, bir müddət sonra isə geniş izləyici kütləsi yığırlar, reklam təklifləri alırlar və bildikləri iş ilə qazanc əldə etmiş olurlar. Son dövrlərdə bloqerliyə marağın artması və güclü motivasiyanın olması bloqerliyə peşə fəaliyyəti kimi daha tez uyğunlaşmağa və rahat identifikasiya olmağa təkan verir. Peşə fəaliyyətində əsas psixoloji məqam şəxsin özünü digər insanlar üçün yararlı olması və məhsuldarlığıdır. Belə ki, hər bir şəxs ictimai mühit üçün öz fəaliyyətini layiqli səviyyədə təqdim etməyə can atır (İsmayılov, 2008: 99).

İdentikliyi qısa olaraq davranışı tənzimləmək rolunu oynayan idrak sistemi kimi qeyd edə bilərik. O, iki alt sistemdən ibarətdir: şəxsi identiklik və sosial identiklik. Birincisi, fiziki, əqli və əxlaqi xüsusiyyətlər baxımından özünü təyin etməklə üzə çıxır. Sosial identiklik isə fərdi identiklikdən ibarətdir və insanın müxtəlif sosial kateqoriyalara mənsubiyyəti ilə müəyyən edilir: irq, milli, cins və s. (Sençenko, 2015: 100). Belə ki, bu kontekstdən baxanda bloqerliyi təkcə peşəkar fəaliyyətin yeni növü kimi deyil, həm də submədəniyyət, ünsiyyətin yeni növü, şəxsiyyətin formalaşmasının yeni vasitəsi və əks etdirmə üsulu kimi qiymətləndirmək lazımdır.

Müasir dövrdə fərdin bloqda öz imicinə uyğun təqdimatı şəxsiyyətin formalaşması üçün ən mühüm mexanizmdir. Xüsusilə də sosial şəbəkələrdə qurulan mikrobloqlar insanın özünü təqdim etməsi və özünü xarakterizə etməsi üçün geniş imkan yaradır. Bütün sosial şəbəkələrin, o cümlədən bloqsferanın ümumi xüsusiyyəti, dəyər və normaların ona töhfə verən istifadəçilər tərəfindən formalaşmasıdır. Öz növbəsində, bu dəyərlər və normalar fərdin daxil olduğu sosial qruplar üçün ümumi sayıla bilər. Bloq həm fərdi, həm də sosial-mədəni səviyyədə şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərir. İdentikliyin sosial-mədəni səviyyəsi müəyyən bir cəmiyyətlə,

sosial mühitlə eyniləşdirməni nəzərdə tutur. Şəxsiyyət tarixi mühitin məhsulu olaraq, ictimai məzmunun kəsb edən insan fərdidir (İsmayılov, 2008: 99). Bloqer şəxsiyyətini araşdıran zaman peşə və virtual identiklik mövzularını da öyrənmək lazımdır. Belə ki, son dövrlərdə insanların həyatında virtual mühitin real mühitdən daha çox üstünlük təşkil etməsi, virtual aləmdəki sosial mühitə uyğunlaşmaq virtual identifikasiya, virtual identiklik anlayışlarının da təzahür etməsinə təkan vermişdir. Yeni olan virtual mühitə xüsusilə də fəaliyyət sahələrinə uyğunlaşma prosesi şəxsiyyətin psixoloji inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmiş olur. Son dövrlərdə istər dünyada, istərsə də ölkəmizdə bu sahədə aparılan elmi-psixoloji tədqiqatların artması şəxsiyyət psixologiyası istiqamətində mövzunun xüsusi aktualıq kəsb etməsindən irəli gəlir.

Ədəbiyyat

1. İsmayılov, N.V., İsmayılov, F.N. (2008). Tibbi psixologiya və psixoterapiya. Bakı, 416 s.
2. Sençenko, N.A. (2015). Blog kak sposob narrativnogo konstruirovaniya identichnosti v usloviyax setevoy kulturi. Evraziskiy soyuz uchenix. №8(17). Sankt-peterburg, s. 100-102.

İlahəxanım Məmmədzadə
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
doktorant
mammedzadeilaha@gmail.com

YENİ DOĞULMUŞ BUZOVLARIN İSHALININ MÜALİCƏSİNDƏ QANIN MORFOLOJİ STATUSUNUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: *xəstəlik, ishal, buzov, dəmləmə, dərman bitkisi, müalicə*

Keywords: *disease, diarrhea, calf, infusion, medicinal plant, treatment*

Yeni doğulan buzovlarda ishalın yaranma səbəbi postnatal dövrdə buzovların mədə-bağrsağ sisteminin fizioloji vəziyyətindən asılı olaraq ağız südünün təsirindən də yarana bilər. Belə ki, buzovların həyatının ilk saatlarında qəbul etdikləri ağız südü ilə immunoqlobulinlərin həzm sistemindən aktiv sorulması prosesi gedir. Ağız südünün vaxtında içirdilməməsi nəticəsində yaranan ikincili immun çatışmazlığı, infeksiyon etiologiyalı həzm sistemi xəstəliklərinin yaranma riskini yüksəldir (Blum, Hammon, 2000:151-159; Quigley, Cost, Wolfe, 2002:1243-1248).

Orqanizmdə gedən biokimyəvi proseslərin gedişindən asılı olaraq hər hansı bir daxili orqanın fəaliyyətinin güclənməsi və ya zəifləməsi ilə əlaqədar baş verən dəyişikliklər qanın tərkibində özünü büruzə verir. Heyvanların hematoloji göstəriciləri onların saxlama şəraitindən, yaşından, yemlənməsindən müxtəlif patoloji və metabolik proseslər fonunda dəyişir. Orqanizmin fizioloji vəziyyətindən, patoloji halından, infeksiyon və qeyri infeksiyon xəstəliklər fonunda qanın

göstəricilərində baş verən dəyişikliklər haqqında kifayət qədər məlumatlar verilmişdir. Heyvanlarda bu göstəricilərin dinamikası patologiyanın xarakterindən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir (Novak, 2005: 1049-105; Məmmədşadə, 2017: 213-214).

Material və metodika.

Tədqiqatlar ətlük və südlük istiqamətli təsərrüfatlardakı buzovlar üzərində aparılmışdır. Həmin təsərrüfatlarda ishal əleyhinə qeydə alınan buzovların müalicəsində dərman bitkilərindən hazırlanmış dəmləmələr, bişirmələr və kimyəvi dərman preparatları ilə birlikdə aşağıdakı sxem üzrə sınaqdan keçirilmişdir.

Müalicə məqsədilə dərman bitkilərindən hazırlanan dəmləmələr və bişirmələr bütün qruplarda olan heyvanları yemləmədən 15 dəqiqə əvvəl, sutkada 2 dəfə olmaqla 12 saat intervalla, birinci qrupda hər bir buzova 150 ml, digər qruplarda isə 100 ml verilmiş; oletetrin 2 q, seftriakson 1q, tetrasiklin 1 q dozada 12 saat intervalla 2 dəfə əzələ daxilinə yeridilmişdir.

Alınan nəticələr və onların müzakirəsi.

Eritrositlərin sayının və hemoqlobinin miqdarının hər iki təsərrüfatlarda bəslənilən heyvanların qanında artma tendensiyasına malik olduğu müəyyən edilmişdir. Təcrübə qruplarından, 1 aylıq yaşdan olan buzovlarda bu artım daha artıq özünü büruzə vermişdir. Eksperimental qruplardan südlük və ətlük istiqamətli fermer təsərrüfatında saxlanılan və ishaldan müalicə olunan buzovların qanında eritrositlərin və leykositlərin sayılması nəticəsində alınan kəmiyyət göstəriciləri oxşar, hemoqlobinin miqdarı isə ətlük istiqamətli fermer təsərrüfatında buzovların qanında yüksək olmuşdur. Südlük istiqamətli fermer təsərrüfatında 1 aylıq nəzarət qrupunda buzovların qanında eritrositlərin və leykositlərin sayı,

hemoqlobinin miqdarı, ətlik istiqamətli fermer təsərrüfatında saxlanılan və eyni yaşdan olan nəzarət buzovların müvafiq göstəricilərindən aşağı olmuşdur. Hər iki təsərrüfatda bütün eksperimental qruplarda qeyd edilən göstəricilərin nəzarət qrupun göstəricilərindən aşağı olduğu müəyyən edilmişdir. Analoji nəticələr 6 aylıq buzovların qanının müvafiq göstəricilərinin öyrənilməsi zamanı da qeydə alınmışdır. Nəzarət qruplarda buzovların qanında eritrositlərin və leykositlərin sayı, hemoqlobinin miqdarında qeydə alınan fərqlər müvafiq olaraq, 1 aylıq buzovlarda $0,31 \times 10^{12} \text{L}$, $0,78 \times 10^9 \text{L}$, $0,04\%$, 6 aylıq buzovlarda isə $1,09 \times 10^{12} \text{L}$, $0,09 \times 10^9 \text{L}$ və $0,02\%$ təşkil etmişdir. Təcrübənin sonunda müxtəlif sxemlərdə müalicə edilmiş heyvanların, ümumi qrup halına keçirilməsindən sonra qanda hemoqlobinin miqdarında artım qeydə alınmışdır.

Nəticə. Tədqiqatın nəticələrindən müəyyən edilmişdir ki, buzovların ishalı ilə müşayiət olunan mədə-bağırsaq pozuntularının müalicə və profilaktikasında dərman bitkilərinin kimyəvi preparatları ilə birlikdə kompleks tətbiqi, buzovların ishalının sağalma müddətinin qısalmasına, heyvanların kütlə artımının yüksəlməsinə, ölüm hallarının aradan qalxmasına səbəb olmuşdur.

Hər iki təsərrüfatdakı buzovların qanının morfoloji göstəricilərinə, eritrositlərin və leykositlərin sayına, hemoqlobinin miqdarına, leykositlər formulaya əsasən, müalicə məqsədilə tətbiq edilən dərman bitkilərinin və dərman preparatlarının istifadə dozalarının təhlükəsiz olduğunu, erkən ontogenezdə hemopoez prosesinə müsbət təsir etdiyini göstərmək olar.

Təcrübənin sonunda, nəzarət qruplarda olduğu kimi təcrübə qruplarında da eritrositlərinin sayının artma tendensiyasının

qeydə alınması buzovların orqanizmində oksidləşmə - reduksiya proseslərinin aktivləşməsini göstərir.

Ədəbiyyat

1. Blum, J.W., Hammon, H.M. (2000). Colostrum effects oil the gastrointestinal tract and on nutritional, endocrine and metabolic parameters in neonatal calves / *Livestock Production Science* , Vol.66, pp.151-159.
2. Quigley, J.D., Cost, C.J., Wolfe, T.M. (2002). Absorption of protein and IgG in calves fed a colostrum supplement or replacer // *Journal of Dairy Science*, Vol.85, pp.1243-1248.
3. Kulme, S. (2000). Growth performance, metabolic and endocrine traits and absorp-tive capacity in neonatal calves fed either colostrums or milk replacer at two levels / S.Kulme, H.M.Hammon, R.M. Bruckmaier. *Journal of Anim. Sci.* Vol.78, pp. 609-620.
4. Novak, W. (2005). Effect of herb extracis on serum immunoglobulins and calf - rearing results // *Med. Weter*, Vol.61. -№9, pp.1049-1051.
5. Məmmədzadə, İ.T. (2017). Bitki yığıntılarının ishaləleyhinə tətbiqinin əhəmiyyəti. Gənc alimlərin II Beynəlxalq Elmi Konfransı. Gəncə: pp.26-27 oktyabr, s.213-214.

Hüseyn Kazımzadə
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
kazimzadehuseyn99@gmail.com

“DƏRMAN BİTKİSİ – DƏRMAN MADDƏSİ” ARASINDA QARŞILIQLI TƏSİRLƏR HAQQINDA

***Açar sözlər:** dərman bitkisi, dərman maddəsi, fitoterapiya, farmakodinamik qarşılıqlı təsir, farmakokinetik qarşılıqlı təsir*

***Keywords:** medicinal plant, medicinal substance, phytotherapy, pharmacodynamic interaction, pharmacokinetic interaction*

Son illərdə xəstəliklərin müalicə və profilaktikası məqsədilə dərman bitkilərindən və bitki mənşəli dərman vasitələrindən istifadə geniş yayılmışdır. Bu tendensiyanın başlıca səbəblərindən biri bitki mənşəli vasitələrin sintetik dərman vasitələrinə nisbətən daha az toksik və təhlükəsiz olması ilə əlaqələndirilir. Xüsusilə günü-gündən artan xroniki xəstəliklərin müalicəsində mütəmadi olaraq dərman istifadəsinin zəruriliyi insanlarda belə bir fikir formalaşdırır ki, sintetik dərman vasitələri əvəzinə uzun müddət bitki mənşəli vasitələrin istifadəsi orqanizm üçün daha təhlükəsizdir. Hətta bəzi insanlar həkim məsləhəti olmadan bitki mənşəli vasitələrdən istifadə edirlər. Ancaq unutmamaq olmaz ki, dərman bitkiləri və onlardan hazırlanmış preparatlar heç də təhlükəsiz deyillər və onların kortəbii istifadəsi orqanizmə böyük zərərlər verə bilərlər.

Bir çox hallarda xəstəliklərin müalicəsi zamanı bitki mənşəli dərman vasitələri ilə sintetik dərman vasitələrinin kompleks istifadəsinə də rast gəlinir. Bu zaman isə “dərman bitkisi-dərman maddəsi” arasında qarşılıqlı təsirlərin

öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qarşılıqlı təsirlər farmaokinetik və farmakodinamik qarşılıqlı təsirlər olmaqla 2 qrupa bölünür.

Farmakokinetik qarşılıqlı təsir dedikdə, bitki mənşəli dərman vasitələrinin dərman maddəsinin sorulma, paylanma, metabolizm və orqanizmdən xaricə çıxmasına göstərdiyi təsirlər başa düşülür.

Məsələn, bəzi dərman bitkilərinin tərkibində olan selik maddələri (*Plantago ovata*, *Althaea officinalis*, *Linum usitatissimum*) dərman maddəsinin sorulmasını inhibə edir. Rəvənd (*Rheum*) və əzvay (*Aloe*) kimi işlədici təsirli bitkilər diqoksin və varfarinin təsirlərini azaldırlar. Söyüd (*Salix*) kimi tərkibində salisil turşusu olan bitkilər varfarin və karbamazepin kimi dərman maddələrinin zülallarla birləşməsini azaldaraq onların əlavə təsirlərini artırırlar.

Farmakodinamik qarşılıqlı təsir dedikdə, bitki mənşəli dərman vasitələri ilə dərman maddələri arasında baş verən sinergizm (təsirin artması) və antaqonizm (təsirin azalması) nəzərdə tutulur.

Məsələn, *Ginkgo biloba* bitkisi tərəfindən varfarinin antikoagulyant təsirinin artması və ya *Valeriana officinalis* bitkisinin benzodiazepinlərin sedativ təsirini artırmasını göstərə bilərik (Kalkan, 2017:43).

Aparılan çoxsaylı tədqiqatlar nəticəsində aşağıdakı dərman bitkilərinin dərman maddələri ilə daha çox qarşılıqlı təsirdə olması öyrənilmişdir: *Hypericum perforatum*, *Ginkgo biloba*, *Panax ginseng*, *Zingiber officinale*, *Allium sativum*, *Echinacea spp.*, *Valeriana officinalis*, *Camellia sinensis*, *Citrus paradise*, *Passiflora incarnata*, *Glycyrrhiza glabra*, *Serenoa repens*, *Silybum marianum* və s.

Bitki mənşəli vasitələrlə qarşılıqlı təsirdə olan əsas farmakoloji qruplar arasında antikoagulyantlar,

antitrombotiklər, immunosupressantlar, antidepressantlar, sedativlər, statinlər, xərcəng əleyhinə və QİÇS əleyhinə dərman maddələri üstünlük təşkil edir. Aşağıdakı cədvəldə “dərman bitkisi-dərman maddəsi” arasındakı qarşılıqlı təsirlərə aid nümunələr verilmişdir (Cədvəl 1.).

Cədvəl 1. “Dərman bitkisi-dərman maddəsi” arasında qarşılıqlı təsirlər (Gezmen-Karadagh, Turkozu, Kapucu, 2013:166-168)

Dərman maddəsi	Qarşılıqlı təsirlər
<i>Allium sativum</i>	
İndinavir, ritonavir, sakinavir	Bağırsaq mukozasında P-qlikoproteinləri induksiya edir. P-qlikoprotein substratı olan sakinavirin biotransformasiyası azalır.
<i>Echinacea spp.</i>	
Siklosporin, metotreksat	İmmunomodulyator təsiri ilə immunosupressiv təsirli dərmanlara qarşı anataqonist təsir göstərir.
Kofein	Kofeinin metabolizmində iştirak edən CYP1A2 fermentinin inhibitorudur. Kofeinnə birlikdə istifadə zamanı onun əlavə təsirlərini (baş ağrısı, tirəmə və s.) artırır
Teofillin	Teofillinin metabolizmində iştirak edən CYP3A4 fermentinin inhibitorudur. Birlikdə istifadə zamanı qanda teofillinin konsentrasiyası artır.

<i>Ginkgo biloba</i>	
Bütün antiepileptik dərmanlar	CYP2C19 fermentinin induktorudur. Bu fermentin təsir etdiyi bütün antiepileptik dərmanların qanda konsentrasiyasını azaldır. Ölümlə nəticələnən tutmalar baş verə bilər.
Aspirin, varfarin, klopidogrel	Kombinə zamanı arzuolunmaz qanaxmalar baş verə bilər.
<i>Glycyrrhiza glabra</i>	
Tiazid və qıvrım diuretikləri, deksametazon, hidrokortizon, prednizolon, laksativlər	Biyən kökü yüksək dozada və ya uzun müddət istifadə edildikdə hipokaliemiya törədir. Qeyd olunan preparatlarla istifadəsi zamanı hipokaliemiya və ürəyin dayanması baş verə bilər.
<i>Hypericum perforatum</i>	
Klaritromisin, benzodiazepin, siklosporin, diltiazem, varfarin	CYP3A4 mikrosomal fermentlərini induksiya edir. Bu fermentlə metabolizmə uğrayan dərmanların plazma səviyyəsini aşağı salır.
Selektiv serotonin geriyyəsorulma və MAO inhibitorları	MAO fermentini inhibə edir, serotonin, dopamin, norepinefrinin miqdarını artırır. Birlikdə istifadə zamanı “Serotonin sindromu” baş verə bilər.
<i>Silybum marianum</i>	
Lozartan	Lozartanın metabolizmində iştirak edən CYP2C9 fermentini inhibə edir. Birlikdə istifadə zamanı lozartanın metabolizmi zəifləyir.

<i>Panax ginseng</i>	
Nifedipin	Nifedipinin metabolizmində iştirak edən CYP3A4 fermentini inhibə edir. Birlikdə istifadə zamanı əlavə təsirlərin artması və zəhərlənmə baş verir.

Ədəbiyyat

1. Kalkan, S. (2017). Drug interactions in the treatment with herbal products. DEÜ Tıp fakültesi dergisi, 31(1), s. 41-50.
2. Gezmen-Karadagh, M., Turkozu, D., Kapucu, D.T. (2013). Herbs and drug interactions. Göztepe Tıp dergisi, 28(4), s. 164-170.

İÇİNDƏKİLƏR

Nərgiz Şükürova, Səbirə Qəhrəmanova, Mətanət Rüstənova, İradə Zərbəliyeva Sitomeqalovirusa qarşı vaksinasiyada nanozərrəciklərin tətbiqi	6
Kamalə Həsənova COVID-19-a yoluxmuş xəstələrdə hemostaz göstəriciləri	11
Azər Mehdiyev Oral implantologiyada çətinlik törədən amillər	14
Kəmalə Həsənova, Samirə Abbaszadə Hepatit B pozitiv xəstələrdə protombin indeksinin dəyərləndirilməsi	17
Aytən Mütəllimzadə Bloqerlik fəaliyyətinin peşə identikliyi kimi psixoloji izahı	19
İlahəxanım Məmmədzadə Yeni doğulmuş buzovların ishalının müalicəsində qanın morfoloji statusunun qiymətləndirilməsi	23
Hüseyn Kazımzadə “Dərman bitkisi – dərman maddəsi” arasında qarşılıqlı təsirlər haqqında	27

İmzalandı: 13.01.2024
Formatı: 60/84, 1/16
H/n həcmi: 2,25 ç.v.
Sifariş: 716

<https://aem.az> saytında çap olunub.

Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.,
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə

Tel.: + 994 50 209 59 68

+ 994 55 209 59 68

+ 994 12 510 63 99

e-mail: info@aem.az

